

РЕЦЕНЗІЯ

завідувача кафедри хореографії та танцювальних видів спорту
Національного університету фізичного виховання і спорту України,
кандидата наук з фізичного виховання і спорту, доцента
Сороновича Ігоря Михайловича
на дисертаційну роботу Проценко Олени Андріївни на тему
«Психофізіологічні і психологічні критерії відбору спортсменок в
черліденгу», представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі
знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт

Актуальність проблеми дослідження.

Черліденг як складнокоординаційний вид спорту висуває високі вимоги не лише до техніко-тактичних умінь і фізичної підготовленості спортсменок, а й до їхніх психофізіологічних і психологічних характеристик. Успішна змагальна діяльність, особливо на міжнародному рівні, потребує глибокого наукового розуміння того, як володіння певними нервово-психічними якостями, розвиток сенсомоторних реакцій, сформованість темпераменту й певних вольових рис сприяють або перешкоджають максимальній реалізації потенціалу черлідерок.

Проблематика досліджень полягає у визначенні ключових психофізіологічних і психологічних критеріїв, на основі яких можна підбирати й вдосконалювати склад спортсменок, котрі продемонструють високий рівень результативності. Відсутність системних показників та чітких модельних характеристик унеможливує науково обґрунтований відбір дівчат у черліденгу, а також гальмує процес індивідуальної корекції тренувальних програм залежно від рівня розвитку особистісних якостей.

Необхідність дослідження зумовлена також тим, що тренери й фахівці з черліденгу часто спираються на суб'єктивний досвід та інтуїцію під час формування команд і планування тренувань, що може призводити до недооцінки або переоцінки вроджених чи набутих особистісних якостей. Тому використання комплексу психофізіологічних і психологічних тестів, а також

математико-статистичних методів для аналізу й прогнозування результативності стає ключовою умовою для подальшого розвитку виду спорту.

Загалом актуальність теми підтверджується браком якісно розроблених психофізіологічних критеріїв відбору та потребою у науково обґрунтованій системі підготовки, що дає змогу покращувати спортивні результати і мінімізувати ризики професійного вигорання чи травмування.

Це вказує на те, що досліджувана проблема в дисертації Проценко Олени Андріївни «Психофізіологічні і психологічні критерії відбору спортсменок в черліденгу» є актуальною і своєчасною, свідчить про зацікавленість з боку тренерів-практиків та науковців.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до Плану науково-дослідної роботи НУФВСУ на 2021-2025 роки, відповідно до теми кафедри психології і педагогіки 2.9 «Мобілізація особистісного ресурсу суб'єктів спортивної діяльності засобами психолого-педагогічного супроводу» (№ державної реєстрації 0121U108308). Внесок здобувача, як співвиконавця теми, полягав у визначенні рівня розвитку та прояву психофізіологічних і психологічних якостей особистості кваліфікованих спортсменок-черлідерів, які дають їм змогу показувати високий рівень професійної майстерності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У дисертаційній роботі відповідно до теми дослідження визначено об'єкт (особистість висококваліфікованих спортсменок, які спеціалізуються в черліденгу) та предмет дослідження (психофізіологічні та психологічні властивості особистості спортсменок, які спеціалізуються в черліденгу), що відповідають меті та завданням роботи.

Досягнення мети дослідження – визначити психофізіологічні і психологічні властивості особистості, які сприяють успішній спеціалізації та ефективності діяльності спортсменок у черліденгу для використання у процесі

наукового відбору на різних етапах спортивного вдосконалення, передбачало вирішення таких завдань:

1. На підставі аналізу науково-методичної літератури, інших доступних джерел та узагальнення практичного досвіду вивчити аспекти прояву психофізіологічних і психологічних властивостей особистості спортсменів у складнокоординаційних видах спорту та їх роль у процесі відбору та спортивного вдосконалення спортсменів.

2. Дослідити особистісні психофізіологічні і психологічні властивості особистості висококваліфікованих спортсменок у черліденгу, які мають досвід участі у змаганнях чемпіонатів світу, чемпіонатів Європи та етапів Ліги Європи.

3. Розробити психограму особистості спортсменки в черліденгу.

4. Визначити психофізіологічні і психологічні критерії здійснення науково обґрунтованого відбору спортсменок для занять черліденгом та до збірних команд.

Результати дисертаційної роботи мають об'єктивний характер, ґрунтуються на достатній кількості наукового матеріалу, комплексі інформативних методів, адекватних поставленим меті та завданням роботи.

Сформульовані висновки повною мірою відображають зміст проведених досліджень і відповідають завданням роботи.

Достовірність і новизна отриманих наукових результатів. Достовірність отриманих результатів підтверджується достатньою кількістю обстежених спортсменок в черліденгу (41), тренерів (32), обраною методикою організації педагогічного дослідження, використанням методів психофізіологічної та психологічної діагностики. Отримані здобувачкою наукові положення та висновки підтверджені шляхом математичної обробки та статистичного аналізу.

Автором застосовано: теоретичний аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень; педагогічний контроль, метод експертних оцінок, визначення компонентів особистості черлідерок згідно з трьома

підструктурами особистості: на рівні нервової системи; на рівні психічних процесів; на рівні властивостей особистості та соціально значущих відносин методами психофізіологічної та психологічної діагностики (проста зорово-моторна реакція; реакція вибору одного з трьох сигналів РВ1-3; реакція вибору двох із трьох сигналів РВ2-3; тест «120 сигналів» (режим зворотного зв'язку); тест «5 хвилин» (режим зворотного зв'язку); тест у режимі нав'язаного ритму; реакція на рухомий об'єкт; тепінг-тест; САН (самопочуття, активність, настрої); особистісна та реактивна тривожність; передзмагальна особистісна тривожність; рівень суб'єктивного контролю; індивідуально-типологічні властивості темпераменту; рівень емпатії; професійно значущі якості особистості; стресостійкість, особистісна саморегуляція; емоційне вигорання; компоненти мотиваційно-вольової сфери).

При аналізі визначених числових даних використані методи математичної статистики, що дало змогу отримати кількісно-якісну оцінку результатів: медіана, нижній та верхній кuartилі, тобто міжкuartильний розкид (Me [25 %; 75 %]), для порівняння незалежних вибірок використано критерій Манна-Уїтні, для оцінювання зв'язку між досліджуваними показниками – метод кореляційного аналізу за критерієм Спірмена.

Учасники дослідження – 41 кваліфікована спортсменка (кандидати в майстри спорту, майстри спорту), спортсменки I і II дорослих розрядів (віком 12–26 років) та 32 тренери з черліденгу (віком 19–45 років) – заслужені тренери України, тренери I, II і вищої категорій. Спортсменки – учасниці дослідження є чемпіонками та призерками чемпіонатів України з черліденгу в дисциплінах Performance Cheer-Freestyle Pom, Hip-Hop, Jazz-Team and Doubles (члени і кандидати у члени збірної команди України, які виконали нормативи МС та мають досвід виступів на змаганнях чемпіонатів Європи, чемпіонатів світу, Ліги Європи). Дослідження проводилося у чотири етапи

Здобувачка використала для визначення психофізіологічних характеристик спортсменів комплекс психофізіологічної діагностики «Діагност-1» М. В. Макаренка, В. С. Лизогуба, у випробуваних спортсменів аналізувалися показники сили і функціональної рухливості нервових процесів,

точності реакції на рухомий об'єкт – РРО (за кількістю точних влучень і середнім відхиленням в РРО), динамічної м'язової витривалості руху кисті за показниками тепінг-тесту тощо; методики для діагностики емоційно-особистісної сфери; методики для діагностики стресостійкості, особистісної саморегуляції; методика САН (самопочуття, активність, настрої) В. А. Доскіна. Для визначення рівня мотивації у спортсменів були використані моношкальні тести для визначення рівня вираженості мотивації до досягнення успіху та до уникнення невдачі, Т. Елерса

Статистична обробка даних проводилася з використанням методів непараметричної математичної статистики за допомогою статистичного пакету STATISTICA 10.0. Перевірка на нормальність розподілу вибірки даних здійснювалася за допомогою критерію Шапіро-Вілка, достовірність відмінностей оцінювалася за непараметричними критеріями для малих вибірок (тест Вілкоксона). Визначалися такі статистичні параметри: медіана, нижній та верхній квантилі, тобто міжквартильний розкид ($Me [25\%; 75\%]$). Для порівняння незалежних вибірок використовували критерій Манна-Уїтні. Критичний рівень значущості міжгрупових відмінностей при перевірці статистичної гіпотези вважався $p = 0,05$ для парних порівнянь. Для оцінювання зв'язку між досліджуваними показниками застосовано метод кореляційного аналізу за критерієм Спірмена. Статистичну значущість коефіцієнта кореляції визначали на рівні $p < 0,05$.

Дисертація робота містить **наукову новизну**. Дисертанткою отримано нові дані, а саме:

- ✓ систематизовано та обґрунтовано інформативні психофізіологічні та психологічні особистісні властивості спортсменок як критерії відбору для занять черлідером та до збірних команд;

- ✓ обґрунтовано науковий підхід до оцінювання ефективності діяльності висококваліфікованих черлідерок з урахуванням ступеня вираженості значущих психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей;

✓ розроблено психологічні характеристики (психограму) особистості спортсменки-черлідерки;

✓ встановлено специфічні особливості прояву та ступеня сформованості (розвитку) психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей спортсменок залежно від віку, професійного стажу;

Окрім цього, доповнено дані щодо знання та уявлення про психологічні критерії черліденгу як складнокоординаційного виду спорту; дані з питань психологічного забезпечення підготовки у спорті вищих досягнень; підтверджено та розширено напрями індивідуального коригування тренувального процесу черлідерок з урахуванням їхніх особистісних властивостей..

Практична значущість досліджень полягала в розробці рекомендацій щодо використання психофізіологічних та психологічних критеріїв для здійснення науково обґрунтованого підходу до процесу відбору юних спортсменок для подальшої професійної спеціалізації в черліденгу; на різних етапах спортивного вдосконалення з урахуванням ступеня сформованості техніко-тактичних умінь та навичок, необхідних для занять черліденгом; найбільш психологічно підготовлених спортсменок до збірних команд (з урахуванням розробленої психограми особистості ефективної черлідерки).

Результати досліджень було впроваджено в лекційний матеріал курсів підвищення кваліфікації тренерів з черліденгу Всеукраїнської федерації черліденгу груп підтримки спортивних команд, про що свідчать акти впровадження від 02.09.2022, 03.10.2022, 19.05.2023), тренувальний процес підготовки спортсменок національної збірної команди України з черліденгу (14.02.2024).

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях. Наукові результати дисертації висвітлені в 16 наукових публікаціях: 5 статтях у наукових виданнях з переліку наукових фахових видань України, 10 публікаціях апробаційного характеру, 1 публікація додатково відображає наукові результати дисертації.

Характеристика основних положень роботи. Структура роботи має логічну завершеність. Матеріали дисертаційного дослідження викладено на 164 сторінках основного тексту. Загальний обсяг дисертації – 237 сторінки. Дисертаційна робота складається з анотації, списку публікацій здобувачки за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів та висновків до них, прикінцевих висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел та додатків. Дисертація ілюстрована 47 таблицями, 12 рисунками та містить 6 додатків. Список використаних джерел містить 295 найменувань, з яких 110 – англomовні.

У вступі дисертації обґрунтовано актуальність обраної теми роботи, окреслено зв'язок роботи з науковими планами, темами, сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, наведено дані про апробацію отриманих результатів, структуру роботи.

У першому розділі «**Характеристика діяльності та особистості спортсменів у складнокоординаційних видах спорту**» автором проаналізовано стан досліджуваної проблеми, розкрито психологічну характеристику та особливості відбору у споріднених видах спорту як підґрунтя підготовки в черліденгу; особливості черліденгу як виду спортивної діяльності; особливості тренувальної та змагальної діяльності спортсменів у черліденгу та їхні психологічні складові; психологічну характеристику особистості тренера і його вплив на процес професійного вдосконалення спортсмена.

У 1 розділі доведено проблему та актуальність теми. Аналіз наукової літератури дозволив виявити ступінь вивченості досліджуваної проблеми.

У другому розділі «**Методи і організація дослідження**» відповідно до мети та завдань дослідження обґрунтовано використання методів дослідження, описано організацію дослідження і контингент випробуваних. В роботі було застосовано групу методів, що дозволило отримати інформативні дані: аналіз та узагальнення даних наукової та науково-методичної літератури; малоформалізовані методи (бесіда, анкетування, експертне опитування);

методи психофізіологічної та психологічної діагностики; методи математичної статистики.

Дослідження проводилося протягом 2021–2024 років у процесі тренувальної та змагальної діяльності спортсменок, які спеціалізуються в черліденгу, в Науково-дослідному інституті Національного університету фізичного виховання і спорту України та Всеукраїнській федерації черліденгу груп підтримки спортивних команд. Учасниками дослідження були 41 кваліфікована спортсменка віком 12–26 років та 32 тренери з черліденгу віком 19–45 років.

У третьому розділі **«Особливості проявів психофізіологічних та психологічних складових особистості кваліфікованих спортсменок і тренерів у черліденгу»** дисертанткою визначено психофізіологічні властивості особистості кваліфікованих спортсменок у черліденгу; досліджено особливості прояву психологічних властивостей особистості висококваліфікованих черлідерок у тренувальній та змагальній діяльності та особистісні властивості тренера як фактору впливу на формування психологічних характеристик спортсменок у черліденгу.

Доведено, що психофізіологічний стан черлідерок є визначальним для ефективності змагальної діяльності. Відповідно до результатів проведеного експертного аналізу і для тренерів, і для кваліфікованих спортсменок у черліденгу важливі насамперед вольові якості особистості. Для тренерів з черліденгу підтверджена необхідність високого ступеня сформованості мовних і комунікативних здібностей, а також імажитивних і когнітивних здібностей, емоційної стійкості та стійкості до стресу. Не менш важлива роль відводиться спостережливості та атенційним якостям. Визначено важливі для успішного професійного становлення складові стану черлідерок: самопочуття, активність та настрої.

Визначено, що переважній більшості обстежених спортсменок властивий екстернальний тип локусу контролю (80 %). Мотивація до досягнення успіху в обстежених спортсменок була більш виражена, ніж мотивація до уникнення невдачі. Виявлена тенденція до більш високої емоційної стійкості, нижчого рівня екстраверсії у групах з вищим рівнем

кваліфікації (при порівнянні спортсменок групи І-Б і групи І-А, а також при порівнянні групи ІІ-Б і групи ІІ-А), але ці відмінності не досягли рівня значущості.

У спортсменок-черлідерок, і у тренерів з черліденгу відсутні домінуючі симптоми емоційного вигорання, фази «Тривожне напруження» і «Виснаження» не сформовані. Переважна більшість обстежених тренерів з черліденгу характеризуються зниженим рівнем емпатії.

У четвертому розділі «Психофізіологічні та психологічні складові як основа психоспортограми діяльності та психограми особистості спортсменок у черліденгу» здобувачем розкрито сенсомоторні реакції як основну складову психоспортограми щодо професійних здібностей у черліденгу, обґрунтовано та побудовано психограму особистості кваліфікованих спортсменок у черліденгу на основі їхніх психофізіологічних властивостей для здійснення науково обґрунтованого відбору спортсменок для занять черліденгом та до збірних команд. Розроблено психограму особистості спортсменки у черліденгу з урахуванням психологічних властивостей.

Розроблено модельні характеристики та оціночні критерії сенсомоторних реакцій різного ступеня складності спортсменок у черліденгу за вимірюваними психофізіологічними показниками, які можуть використовуватися для індивідуалізації та коригування тренувального процесу, прогнозування максимальної успішності у змагальній діяльності, для здійснення науково обґрунтованого спортивного відбору спортсменок для занять черліденгом та до збірних команд, а також для оцінювання функціональної підготовленості спортсменок у даному виді спорту.

Розроблено психограми та встановлено оціночні критерії психограми за показниками тепінг-тесту для кваліфікованих черлідерок, які можуть стати основою для створення експрес-діагностики динамічної м'язової витривалості руху кисті, функціонального стану нервово-м'язової системи домінантної та субдомінантної руки спортсменок у даному виді спорту. Для розроблення психограми особистості спортсменок у черліденгу з урахуванням їхніх

психологічних властивостей були використані вимірювані показники рівня екстраверсії/інтроверсії, емоційної стійкості, особистісної, ситуативної (реактивної) та передзмагальної тривожності, рівня суб'єктивного контролю, мотивації до досягнення успіху і до уникнення невдачі, а також показники самопочуття, активності та настрою.

Значущість результатів підтверджено відповідними статистичними методами.

У п'ятому розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» дисертанткою узагальнено результати дисертаційного дослідження, окреслено їх практичну та теоретичну значущість, висвітлено та обговорено дискусійні питання. Отримано наукові дані трьох рівнів новизни, а саме нові знання про психофізіологічні і психологічні критерії відбору спортсменок у черліденгу, зокрема: систематизовані та обґрунтовані інформативні психофізіологічні та психологічні особистісні властивості спортсменок; обґрунтовано науковий підхід до оцінювання ефективності діяльності висококваліфікованих черлідерок з урахуванням ступеня вираженості значущих психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей; розроблено психологічні характеристики (психограми) особистості спортсменок-черлідерок, які слугуватимуть модельними характеристиками на різних етапах їхнього професійного вдосконалення; встановлено специфічні особливості прояву та ступеня сформованості (розвитку) психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей спортсменок залежно від віку і професійного стажу.

Робота містить висновки, практичні рекомендації, список використаних джерел та додатки, де відображені в тому числі і акти впровадження результатів. За структурою та змістом дисертаційне дослідження має логічне викладення матеріалу, послідовну побудову, що дозволяє отримати уявлення про досягнення мети та вирішення завдань роботи. Матеріал дисертаційної роботи викладено державною мовою, лаконічно, науковим стилем.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертаційної роботи. Суттєвих зауважень до змісту та оформлення дисертаційної роботи в

цілому немає. Позитивно оцінюючи дисертацію Проценко О.А., можна зазначити деякі дискусійні питання:

1. У роботі наголошується, що для черліденгу (як складнокоординаційного виду спорту) першорядне значення мають реакції різного ступеня складності, точність рухів, рівень розвитку нервової системи (сила та функціональна рухливість нервових процесів), а також динамічна м'язова витривалість. Окрім цього, важливо враховувати здатність спортсменок швидко переключатися між різними руховими завданнями і зберігати точність виконання на високому рівні. Які з виявлених психофізіологічних показників варто вважати ключовими для відбору і як збалансувати їхнє поєднання з технічними показниками, щоб сформувати оптимальний склад збірної команди?

2. Наукові результати дослідження свідчать про високу роль особистісних і мотиваційних чинників у процесі відбору та підготовки черлідерок. Водночас велика кількість тестів та анкет, які застосовуються тренерами й психологами, можуть містити елемент суб'єктивної інтерпретації. Постає потреба розробити більш уніфіковані критерії й методики, що дасть змогу підвищити надійність і відтворюваність результатів. Які конкретні підходи чи інструменти (зокрема цифрові платформи, автоматизовані тести, біометричні пристрої) можна впровадити, щоб мінімізувати суб'єктивний чинник при визначенні рівня психологічної готовності черлідерок?

3. Дослідження вказує на те, що вольові якості, мотивація й емоційна стійкість відіграють важливу роль у досягненні високих результатів. Застосування правильно підібраних методів психологічної підтримки дозволяє спортсменкам раціонально керувати власними емоціями та напругою, а відтак – запобігає емоційному вигорянню та підвищує результативність. Які саме методи індивідуальної психологічної підготовки (наприклад, когнітивно-поведінкова терапія, аутогенне тренування тощо) є найефективнішими для формування у черлідерок стресостійкості, мотивації та вольових якостей у процесі підготовки до змагань?

Однак, зазначені дискусійні питання не впливають на загальну позитивну оцінку поданої роботи і не знижують високого рівня.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Проценко Олени Андріївни на тему «Психофізіологічні і психологічні критерії відбору спортсменок в черліденгу» є завершеним самостійним дослідженням, має наукову новизну, практичну та теоретичну значущість, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Проценко О.А. заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта /Педагогіка, за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

Рецензент:

кандидат наук з фізичного виховання і спорту,
доцент, завідувач кафедри хореографії та
танцювальних видів спорту
Національного університету
фізичного виховання і спорту України

Ігор СОРОНОВИЧ

Підпис Ігоря СОРОНОВИЧА засвідчую:

Вчений секретар Національного
університету фізичного виховання
і спорту України



Галина МАШЕРЕНКОВА